

nøglebegreber kan med fordel inddrages ved tolkningen af bysystemernes dynamik (s. 261-262). I sine afsluttende bemærkninger understreger Jørgen Mikkelsen imidlertid også, at teoribaserede strukturanalyser ikke kan stå alene ved beskrivelsen af den europæiske urbaniseringsproces. Det er, skriver forfatteren, også vigtigt med studier på individ- og lokalniveau, og her kan de teoretiske tilgange, anvendt med den nødvendige fleksibilitet, være en hjælp til at danne sig et overblik over de mange detaljer, der kan fremkomme ved empiriske undersøgelser (s. 266).

Bogen kan, når man løber indholdsfortegnelsen igennem, umiddelbart friste til pluklæsning; en fristelse man ikke bør falde for. Den bør læses i sammenhæng, skønt forskellige læsere vil være fristet til at stå af nogle steder og omvendt fordybe sig i andre passager. Bogens styrke er, at Jørgen Mikkelsen redegør både indgående og loyalt for teorier og metoder i forbindelse med studiet af byer og urbanisering, og lige så indgående for, hvorledes disse er blevet anvendt i praksis. Dermed anskueliggøres fordele og ulemper ved de enkelte teorier og metoder. Jørgen Mikkelsen anfører i forordet, at han har fundet det vigtigere at give en relativt grundig redegørelse for metoder og resultater i de bøger, der har fanget hans opmærksomhed, end at opremse et stort antal værker (s. 8). Litteraturlisten er ikke desto mindre imponerende, så forfatteren har sådan set gjort begge dele. Vil man vide mere eller fordybe sig i specifikke detaljer, kan man altid tage fat på den litteratur, Jørgen Mikkelsen har været igennem. Men inden man gør det, er det uomgængeligt at læse *Urbanisering og bysystemer i Europa indtil ca. 1800*. Jørgen Mikkelsen har syntetiseret og formidlet resultaterne af sin omfattende læsning i en bog, der nok er komprimeret, men samtidig såre velskrevet og velillustreret og – ikke mindst – overbevisende.

Henrik Gjøde Nielsen

RÉMY AMBÜHL: *Prisoners of War in the Hundred Years War. Ransom Culture in the Late Middle Ages*. Cambridge University Press 2013, xiv + 301 s. 60 GBP. Adgang til e-udgave via Det Kongelige Bibliotek.

Krigsfanger er et centralt, men ofte overset emne i (militær)historie. Megen eksisterende forskning i emnet er for middelalderens vedkommende endvidere præget af kursoriske studier baseret primært på lovtekster, krøniker eller traktater. For højmiddelalderen (1000-1300)

skyldes dette ikke mindst manglen på mere detaljerede kilder, der kan belyse individuelle sager og personskæbner under konge- og fyrsteniveau. I senmiddelalderen er vi bedre stillet, idet kildematerialet er mere omfangsrigt og detaljeret. Disse kilder er imidlertid spredt på mange arkiver i de krigsførende parters lande; et studium af krigsfangenskab i senmiddelalderen bliver derfor et stort og tidskrævende arbejde. Rémy Ambühl (University of Southampton) har imidlertid gennemført det. Resultatet af undersøgelserne kom først i hans ph.d.-afhandling fra 2009, som danner grundlag for *Prisoners of War in the Hundred Years War. Ransom Culture in the Late Middle Ages*. Bogen er et imponerende, ekstremt grundigt studium af praksis i tilfangetagelse, behandling og løskøb af krigsfanger under Hundredårskrigen (1336-1453), formelt en krig mellem England og Frankrig, men reelt en borgerkrig mellem den franske konge og hans største vasaller, den engelske konge og, i det 15. århundrede, hertugen af Burgund.

Ambühl lægger ud med at præsentere emnets historiografi. Behandlingen af krigsfanger i middelalderens krige har traditionelt været undersøgt i lyset af ridderideologien og den kristne nådesdoktrin. Her antages det, at ridderideologien havde en civiliserende virkning på krigsførelsen, herunder behandlingen af fanger, der indtil 10-12. århundrede ofte blev slået ihjel eller solgt som slaver. I det 13. århundrede blev denne civiliserende effekt yderligere styrket på ideologisk plan, idet politiske teorier om retfærdig krig argumenterede for, at suveræner, dvs. en konge eller en fyrste uden andre over sig end Gud, var de eneste, der havde ret til at føre krig. Ridderen eller soldaten blev i ideologisk øjemed reduceret til en professionel kombattant i en fyrstes tjeneste. Al anden krigsførelse var at betragte som kriminelle voldshandlinger. I løbet af Hundredårskrigen fortsatte denne udvikling af, hvad vi i dag vil betegne som statens tiltagende monopol på (retfærdig) voldsanvendelse. Både den engelske og den franske konge havde interesse i denne udvikling, ikke mindst fordi de begge gjorde krav på den franske trone. Som led i den nye tankegang burde kongerne også gøre krav på eneretten til at afgøre de folks skæbne, der var blevet taget til fange i deres krige. Da begge konger gjorde krav på samme trone, og der dermed var tale om kvasi-borgerkrig, var krigsfanger endvidere i teorien at betragte som landsforrædere, der skulle straffes med døden. Ingen af delene holdt dog på nogen måde stik i praksis. I diplomerne demonstreres det tydeligt, at tilfangetagelsen, behandlingen og løskøbelsen af krigsfanger med få undtagelser var et privat anliggende. Endvidere viser Ambühl, at løskøb af fanger ikke begrænsede sig til

aristokrater som traditionelt antaget, men at praksis i løbet af Hundreårskrigen i stadig stigende omfang gjaldt alle sociale lag, fra laveste fodfolk til konger og fyrster. Et interessant problem i denne sammenhæng er, at termen 'krigsfange' på såvel fransk som latin (*prisonnier de guerre* / *prisonarius de guerra*) først optræder i kilderne i 1420erne. Før den tid betegnede de blot som »taget under krigshandlinger«. Dette skift hænger ifølge Ambühl formentlig sammen med, at kong Henrik VI i denne periode faktisk var kronet som konge af Frankrig efter sin faders sejr i 1410erne, ikke mindst ved Agincourt i 1415. Her blev det en kort overgang interessant for kongemagten at skelne mellem legitime krigsfanger og forrædere. Interessant nok bemærker Ambühl, at selv om den franske *dauphin* (kronprins) Karl (VII), var at betragte som oprører, blev hans folk behandlet som legitime kombattanter. Den fordømmende term angik udelukkende franskmænd, der først havde svoret Henrik troskab, men siden skiftede til dauphinens side.

Grundet de 117 år, som krigen reelt varede, har Ambühl valgt at fokusere på to perioder, nemlig 1370erne og 1420erne til 1440erne. Bogens specifikke problemfelt er forholdet mellem fyrsters krav og privat praksis og ret med hensyn til at tage krigsfanger og lade dem købe sig fri. Mens engelske konger teoretisk set havde ret til en del af krigsbyttet, herunder fanger, er det uklart, hvor meget kronen benyttede sig af denne ret. Den franske konge havde formelt ingen krav på bytte til trods for begges krav på eneret til at føre krig. Dette ligger til grund for en af Ambühls hovedpointer, nemlig at mens krig var et offentligt anliggende, var løsepenge et privat anliggende mellem den tilfangetagne og hans 'herre', som han kaldtes i samtiden. I bogen analyserer Ambühl dette fænomen fra bunden, og han fokuserer på sædvane, praksis og individer fremfor tekniske, politiske og juridiske detaljer, som man hidtil har gjort, f.eks. Maurice Keen i *The Laws of War in the Late Middle Ages* (1993). Ambühls brug af kilder svarer til denne nye tilgang. Han benytter sig i videst muligt omfang af arkivmateriale så som breve og diplomater til konger eller familier om løsepenge fremfor officielle lovtekster og ideologiske værker som f.eks. Honoré Bovets *L'Arbre des Batailles* (1382-87).

I bogens tre første kapitler koncentrerer Ambühl sig om kronens rolle og rettigheder i tilfangetagelsen af fjender og behandlingen af dem. I disse kapitler bliver en anden mere underliggende dagsorden præsenteret, nemlig et opgør med 19. og 20. århundredes idé om, at ridderideologien fremfor realpolitiske hensyn og simpel grådighed var styrende for kombattanternes ageren i den lange krig. Her

argumenterer Ambühl stærkt for, at diplomaterialet kun yderst sjældent viser påvirkning fra den ridderideologi, som propageres i samtidens riddertraktater (f.eks. Geoffroi de Charny) og krøniker (f.eks. Jean Froissart). Diplomerne handler næsten udelukkende om penge, og økonomiske hensyn eller grådighed synes at være den dominerende bevæggrund. Ikke blot blev løsepenge og deres udredning i stigende grad en forretning med advokater specialiseret i at varetage sådanne transaktioner, men behandlingen af fangerne lå indimellem også langt fra det traditionelle syn på krigsfanger som fugle i guldbure. Således blev flere fanger udsat for tæsk, tortur og lemlæstelser, når de ikke kunne betale. Ambühl foreslår, at denne udvikling var et resultat af forandringen i hærenes sammensætning fra højmiddelalderens brug af hære rejst af aristokratiet som led i deres »feudale« forpligtigelse overfor kongerne til senmiddelalderens brug af betalte hære. Disse bestod i stadig større omfang af folk fra almuen, der hverken var opdraget i eller var en del af det aristokratiske ridderskab.

Herefter undersøger Ambühl kongens rolle i sager om krigsfanger. Kongen havde som nævnt teoretisk set ret til fangerne, eftersom krigen blev ført i hans navn. Regler i England tillod da også kongen at modtage en del af løsesummen, mens den franske konge blot havde en forkøbsret. Ambühl demonstrerer imidlertid, at forholdet mellem kongen og tilfangetager (*captor*) var afhængigt af den politiske kontekst. F.eks. havde dauphinen i 1420'erne ikke råd til at betale skotterne, der stod i hans tjeneste, og var derfor tilbøjelig til at lade dem beholde fanger eller ligefrem overgive fanger til dem i stedet for at betale sold. Omvendt var Edward III i 1346 i så stærk en position, at han kunne gennemtvinge overgivelsen af fanger til sig mod betaling. Eftersom den politiske gevinst var stor, gennemførte han sådanne transaktioner, selv om det i økonomisk henseende var urentabelt.

I kapitlerne 4-6 behandles praksis fra tilfangetagelsen til løsladelsen. Igen understreges betydningen af plyndringslyst, bytte og grådighed i motivationen for tropperne til at kæmpe. Gevinsten ved at fange en højstående adelig kunne være astronomisk, også selvom almindelige soldater som regel måtte overgive deres fanger til deres overordnede. Dette motiverede tropper på begge sider, men især engelske soldater fra alle sociale lag, da kampene næsten udelukkende blev udkæmpet i Frankrig.

Kongerne udnyttede denne faktor til at skaffe tropper til deres krige. Oprør truede ligefrem med at bryde ud i 1390'erne i Cheshire, hvor særligt mange engelske soldater kom fra, da England og Frankrig nærmede sig en permanent fred.

Ambühl påpeger endvidere, at historikerne har overset, at f.eks. ridderen Geoffroi de Charny ikke så noget fundamentalt modsætningsforhold mellem ære, fromhed, ridderlighed og krigsbytte. Samtidens primære karakteristik og kritik af krigerne gik da også på deres umættelige grådighed. Når en soldat blev taget til fange, begyndte komplicerede forhandlinger om frigivelsen. Her var priserne påvirket af såvel den politisk kontekst som fangens ejendom, status, vigtighed for modparten etc. Endvidere kunne fanger handles internt i ens egen lejr, eller de kunne udveksles med fanger taget af fjenden. Her spillede tjenestefolk, slægtninge, købmænd og bankfolk en stor rolle. Særligt sidstnævnte kunne lave gode forretninger ved at låne penge til fangerne til at betale løsesummen, ved at veksle valuta til løsesummen fra fransk til engelsk mønt og vice versa, og ved at transportere løsesummen i form af vekslere (*bills of exchange*), således at man undgik risikoen for at blive berøvet løsepengene, når de en gang var rejst, men endnu ikke overdraget til modtageren. Alternativt kunne fangen få frit lejdebrev og/eller breve, der garanterede afgiftsfrihed i forhold til Kronen, hvis han via købmænd rejste penge af sine jorder til at handle med fjenden. Sådanne breve kunne ligefrem sælges til tredjepart. Det mest normale synes dog at være, at slægtninge rejste pengene til løsesummen. Ikke desto mindre understreger Ambühl, at handel betød mere end traditionelt anerkendt i rejsningen af løsesummer for krigsfanger.

Bogen sidste tre kapitler omhandler, hvem der hjalp krigsfangerne fri, og hvordan det skete. Fyrster og konger synes kun at have bidraget i større omfang til løsesummen, når der var tale om slægtninge eller særligt skattede og trofaste vasaller, men de var på ingen måde forpligtigede hertil. Således bidrog kongen kun sjældent til løsesummer, og tilfangetagne synes heller ikke i særlig grad at have sat deres lid til, at dette ville ske. De synes primært at have henvendt sig til deres sociale netværk, dvs. kampfæller, venner og familie. Kildematerialet er tvetydigt med hensyn til de overordnede betaling af løsesum for deres mænd. Dette var afgjort idealet, men i praksis fandtes der lige så mange eksempler på, at det ikke skete. Også for ligemænd er det svært at afgøre, i hvor høj grad man følte sig forpligtiget til at stå hinanden bi. Høj som lav indgik i byttefællesskaber med deres ligemænd for at maksimere profit, men disse fællesskaber synes udelukkende at have været orienteret mod gevinst; en deltager, der selv blev taget til fange, har næppe kunnet forvente, at hans kolleger i byttefællesskabet ville hjælpe ham. Til gengæld er der belæg for, at venskaber mellem to riddere, byggende på lang tids tjeneste sammen, blev formaliseret

i våbenbroderskaber, nogle gange endda nedfældet i kontrakter, der bl.a. kunne omfatte bidrag til løsesum. Det sikreste kort på hånden for en tilfangetagen var dog familien. Hustruer synes generelt at være de mest trofaste med hensyn til at sikre frigivelsen af deres mænd, efterfulgt af fangens forældre. Brødre bidrog sommetider til løsesummen, men andre gange gjorde jalousi og begær efter arv dem mindre villige til at hjælpe deres trængte familiemedlem.

Ambühl opsummerer i konklusionen, at denne praksis for tilfangetagelse, behandling og løskøb af fanger overordnet var den samme i England og Frankrig i perioden. Han pointerer endvidere, at den først for alvor blev udfaset i 1600-tallet.

Bogen er klart og pædagogisk disponeret med delkonklusioner i slutningen af hvert kapitel og en klar, logisk progression i indholdet. Ikke desto mindre er den primært rettet til specialister, idet et godt kendskab til Hundredårskrigen er en betingelse for at få fuldt udbytte af bogen. Det forhindrer dog ikke, at hovedpointerne vil stå klart for enhver læser.

Ambühls bog er en interessant blanding af fransk og engelsk historiografisk tradition præget af det franske 'blik' og sans for kulturhistorie kombineret med engelsk realisme. Dette kommer bl.a. til udtryk i opgøret med 19. og 20. århundredes romantiske forestillinger om ridderideologien og dens indflydelse i senmiddelalderen. Værket kan måske nok formelt betegnes som militærhistorie, men der er reelt tale om social- og kulturhistorie i en militær kontekst. Værket placerer sig som del af ny økonomisk kulturhistorie. Til forskel fra den traditionelle økonomiske historie, der fokuserer på makroøkonomiske aspekter såsom godsdrift eller landbrug, retter denne nye økonomiske kulturhistorie blikket mod middelalderens økonomiske praksis i et individuelt perspektiv. Her står økonomiske fænomener såsom gæld, plyndring, krigsbytte, pirateri, svindel og underslæb i fokus, ikke som aparte dele af økonomien, men snarere som en integreret del af middelalderens økonomiske hverdag med stor betydning for dens enkeltes liv såvel som for samfundets autoriserede muligheder for berigelse. Ambühls studie åbner ikke blot for forståelsen af løsepenge som fænomen og praksis, men ligeledes for personlige motiver for at gå i krig, og den illustrerer på eksemplarisk vis det komplicerede forhold mellem den tidlige stat og privat voldsanvendelse og berigelse.

Helt uden knaster er bogen dog ikke. Så overbevisende Ambühls opgør med den romantiske forestilling om ridderideologiens betydning for militær praksis end er, så forekommer det nogle gange en anelse

for voldsomt. F.eks. nævner Ambühl ikke, at Kong Johan II af Frankrig frivilligt vendte tilbage til fangenskab i England, da hans søn, der var gidsel for at sikre betalingen af Johans løsesum, undslap fangenskab. Dette er traditionelt blev udlagt som et tegn på Johans inderliggørelse af ridderligheden. Her skylder Ambühl nok at forklare Johans handling. Den kan givetvis have haft realpolitiske årsager, men problematikken behandles ikke. Ligeledes kan Ambühls læsning af Charnys traktater om ridderlighed forekommer noget firkantet. Mens Charny havde et meget realistisk syn på krig, var hans traktater ikke desto mindre gennemsyret af et kristent og ridderideologisk syn. Charny udmærkede sig endvidere ved at kæmpe til døden i slaget ved Poitiers i 1356, mens han beskyttede Johan II og hans fane, til trods for at han kunne have overgivet sig og beholdt livet. Også han synes at have inderliggjort dele af ridderideologien i form af idealet om at kæmpe til døden for sin konge. Det forekommer mig således, at Ambühl i sin læsning af Charny kun har øje for de pragmatisk-realistiske aspekter, men undervurderer de ideologiske elementers indflydelse på den militære praksis.

Dette er dog småting. Samlet set er der tale om et imponerende og uomgængeligt værk af relevans for ikke blot specialister i middelalder og tidligt moderne tid, men for alle historikere, der beskæftiger sig med emnet krigsfangenskab.

Thomas Kristian Heebøll-Holm

JONATHAN ADAMS: *Lessons in Contempt*. Poul Ræff's Translation and Publication in 1516 of Johannes Pfefferkorn's *The Confession of the Jews*. Odense 2013, Syddansk Universitetsforlag. 353 s. 299 kr.

Johannes Pfefferkorn var lidt af et paradoks.¹ Født jøde, dedikerede han sit liv til kampen mod jødedom og jøderne. En tydeligvis ulærd og delvis uvidende mand, der forårsagede en voldsom polemik blandt de ledende intellektuelle i 1500-tallets Europa. En ukendt og uerfaren forfatter, som med sine mange pamfletter og bøger blev en af de første, der effektivt udnyttede trykkekunsten til at påvirke offentligheden. En polemiker, hvis talent var begrænset, og hvis forestillinger var langt fra at være originale, men samtidig en af ophavsmændene til en ny genre inden for antijødisk propaganda. En ubetydelig mand, ikke andet end

1 Denne anmeldelse er først trykt i RAMBAM nr. 22/2013, udgivet af Selskabet for Dansk Jødisk Historie. Historisk Tidsskrifts redaktion takker for tilladelsen til at genpublicere teksten.